

Kommentarer till hemtentan, HT 2002

Hör av er om ni har frågor, klagomål, eller andra synpunkter.

MVH

Jouni Maho

1.

Klickar är ett av de mest typiska särdragen för de sk khoisanspråken, men de finns även i en del bantuspråk (såsom zulu, xhosa, yeyi, och andra). Hur antar man att bantuspråken har erhållit sina klickljud?

Någon gång under historiens lopp så har klickljuden i bantuspråken lånats in från khoisanspråken. Khoisan- och bantuspråken har en lång gemensam historia i södra Afrika. Talarna har haft en hel del med varandra att göra under väldigt lång tid, och de har därigenom kommit att influera varandras kultur, seder, bruk, sätt och vanor, däribland språk.

Talare av khoisanspråk har av tradition i regel haft en underordnad position gentemot ngunifolken i södra Afrika (tex Zulu, Xhosa, Swati). De har jobbat/ använts som tjänare, ibland slavar, vilket har medfört att ngunifolken därigenom kommit i nära, daglig, kontakt med talare av khoisanspråken. I flera fall har khoisanspråkstalare (kvinnor) fungerat som barnskötare och ammor. Ngunifolken har således tidigt lärt sig att uppfatta klickljud som normala språkljud, vilket underlättat möjligheten för dessa att inkorporeras i ngunifolkens bantuspråk, bla via det sk *hlonipha*-fenomenet.

Hlonipha är ett kulturellt fenomen som finns/praktiseras i södra Afrika, framför allt bland ngunifolken i Sydafrika. Det brukar beskrivas som ett i huvudsak språkligt beteende, och det kommer i uttryck genom att gifta kvinnor undviker att uttala namnet på sin svärfar (och en del andra manliga släktingar av patriark-karaktär; speciellt äldre manliga släktingar på den sk svärdsidan), och ord/fraser som har en fonetisk likhet med namnet. Detta sker genom att kvinnorna använder omskrivningar, synonymer, låneord och annat. Ett alternativ är att uttalsmässigt "förvanska" namn/ord genom att bli byta ut konsonanter; en process som anses ha introducerat, eller åtminstone underlättat, inlån av klickljud. Pga av den långa gemensamma historien så bör klickljuden redan innan inlåningen ha varit välbekanta som språkljud, då två- eller flerspråkighet knappast kan ha varit ovanligt i området.

Blandäktenskap och polygami har säkerligen haft en inverkan på kulturinflytanden mellan olika grupper i södra Afrika (likaväl som annorstädes i världen), men dessa anses inte ha lika stor tyngdkraft när det gäller att förklara inkorporerandet av klickljud i bantuspråken.

DETTA BÖR VARA MED

- *klickljuden är inlånade från khoisanspråk*
- *talare av khoisan- respektive bantuspråk har en lång gemensam historia med ömsesidiga kulturella utbyten och inflytanden*
- *hlonipha-fenomenet anses vara den bästa förklaringen*

2.

Föredrar botswanska föräldrar afrikanska och/eller europeiska namn då de döper sina barn? Motivera.

Enligt Mathangwane's & Gardner's undersökning, så har de allra flesta barn i Botswana ett (inhemskt) afrikanskt/botswanianskt namn. En del har därtill ett engelskt/europeiskt namn.

Det engelska/europeiska namnbruket har kommit in i den botswanska kulturen pga kristendomens inflytande, de engelskspråkiga skolorna, det koloniala arvet, den äldre generationens erfarenheter från andra världskriget (då de kom i kontakt med många européer i nordafrika och europa), den allmänna "moderniseringen" (= ökat inflytande av anglosaxisk kultur).

Engelska namn uppfattas (oftast) som mera prestigefulla, och anses som mera moderna. De är därtill enklare att uttala för, framför allt, sydafrikaner (detta eftersom Sydafrika är en viktig handels- och kulturpartner).

Å andra sidan saknar engelska/europeiska namn en tydlig/transparent betydelse, och dom kan vara svåra att uttala för de flesta botswanier. Därtill uppfattar ofta omgivningen valet av engelska namn som brist på självkänsla, some ett tecken på nån sorts kulturell "utarmning", osv.

Afrikanska namn är (självklart) de mest populära. Attityderna gentemot afrikanska namn är genomgående positiva. Dom har en tydlig/transparent betydelse och kulturell förankring, samt uppfattas som tecken på respekt/omtanke för förfäder, inhemsk religion och den egna kulturen.

Språkbruket i det botswanska samhället är (enkelt uttryckt) strukturerat som så att engelskan förekommer i offentliga/officiella sammanhang, medan setswana mest används i hemmiljö, bland familjen och vänner. En språklig tudelning är någonting "normalt" i det urbana botswanska samhället, och man kan kort säga att det är detta som kommer i uttryck i namngivningen. Det dubbla namnbruket kan således enklast förklaras som nån sort anpassning till det "moderna" samhället, typ.

DETTA BÖR VARA MED

- *föräldrar väljer oftast både afrikanska och europeiska namn*
- *attityderna gentemot afrikanska namn är övervägande positiva (dom har bla en djupare kulturell förankring), medan attityderna gentemot engelska/europeiska namn är något mera kluvna (om inget annat, så har dom prestige/status)*

3.

Vad karakteriserar relationen mellan hutu-, tutsi- och twa-grupperna i Rwanda? Är det fråga om glasklara grupper/kategorier? Om ja, motivera. Om nej, motivera.

Historiskt sett, Rwanda har under mycket lång tid varit ett samhälle där hutu- samt tutsi-grupperna (och i en mindre utsträckning även twa-gruppen) var sammanflätade socialt. Relationen mellan dessa två grupper är inte en fråga om etnicitet, utan snarare social rangordning. De bor och lever i samma geografiska områden, talar samma språk och delar samma kultur. Skillnaden ligger i första hand i att hutugruppen traditionellt har varit jordbrukare, medan tutsi traditionellt har varit boskapsskötare. Eftersom boskap anses som "finare" än grödor, så har därigenom tutsi-gruppen kommit att associeras med prestige/status. Dock har ingiften/blandgiften varit vanliga genom historiens gång (faderns gruppstillhörighet bestämmer barnens gruppstillhörighet), och gränserna mellan dessa grupper har varit högst flytande. Enskilda individer har relativt fritt kunnat kategoriseras som antingen hutu eller tutsi beroende på, tex, huruvida man äger boskap eller inte.

Under 1700-talet började det område som idag är Rwanda att unifieras av en expansivt inriktad och imperialistisk kungamakt. Det var ingen perfekt process, men det lade så småningom grunden för en motsättning mellan ett tutsi-dominerat hov och hutu/tutsi-blandat folk -- inte helt olik andra feodala stater runt om i världen/historien. Dom motsättningar som fanns kom sedermera att understödjas och utnyttjas av (framför allt) den belgiska kolonialmakten, som systematiskt placerade tutsier i maktställning.

Twa-pygmeerna är en liten minoritet jägar-samlare som existerar parallellt med hutu/tutsi-grupperna. De har alltid varit, och fortfarande är, socialt/kulturellt marginaliserade. Den

sociala/kulturella rörlighet som funnits mellan hutu- och tutsi-grupperna har i praktiken sällan inbegripit twa-gruppen. [Jag bör betona att twa-gruppen är mycket mer marginaliserad än vad som verkar framkomma av Pruniér's kapitel, som i första hand berör relationen mellan hutu och tutsi -- detta märker jag nu när jag sitter och rättar era tentor.]

I flera tentor betonades dom fysiska skillnaderna mellan grupperna. Dessa ska inte tolkas alltför kategoriskt, speciellt då det gäller hutu- och tutsi-grupperna. Dom skillnader som kan sägas finnas är mer som statistiska sannolikheter. Dom individuella variationerna är större inom grupperna än mellan grupperna.

DETTA BÖR VARA MED

- *hutu och tutsi är inga etniska grupper (och absolut inte "stammar", hur man än väljer att definiera den termen), och gränsen dem emellan är allt annat än glasklara*
- *hutu-gruppen är traditionellt jordbrukare, tutsi-gruppen är traditionellt boskapskötare, medan twa-gruppen är traditionellt jägar-samlare*
- *grupperingarna fanns innan koloniseringen (med flytande gränser) men cementerades ordentligt först i och med kolonialmakternas ingripande/maktutövning*
- (• *twa-pygmeerna är socialt/kulturellt marginaliserade och en i mångt och mycket bortglömd och ofta förtryckt grupp*)

4.

Beskriv de kommunikationsproblem som finns på Chris Hani Baragwanath-sjukhuset i Sydafrika?

Patienterna kommer från hela den södra afrikanska regionen, och talar således många olika språk, varav flertalet inte är inhemska i Sydafrika. De allra flesta patienter förstår ingen engelska.

Läkarna rekryteras på internationell basis, dvs de kommer från flera håll i världen, inte bara Afrika. Således är deras språkkompetens oftast begränsad till något eller några europeiska språk. Deras färdighet i afrikanska språk, speciellt sådana som talas i södra Afrika, är ytterst marginellt.

Läkarna insisterar ofta på att använda engelska i sina patientkontakter, ibland med hjälp av en simultantolk, en roll som oftast någon av sjuksköterskorna får ta på sig (vid sidan av sina övriga arbetsuppgifter). Sjuksköterskorna rekryteras nästan uteslutande lokalt, och är således kunniga i åtminstone något eller några av de språk som är inhemska för Sydafrika -- men inte alla patienter. Detta medför dock att det i många situationer saknas sjukhuspersonal som förstår och kan kommunicera dugligt med de patienter som kommer utifrån Sydafrika.

I många fall medför dessa problem att patienter har svårt att ta till sig korrekt information om diverse läkarråd, medicinering, etc.

(Vad gäller Saohatse's förslag på förbättringar, så missar han det kanske mest uppenbara: bygg fler sjukhus, så att patienter kan få läkarvård inom sina egna språkområden!)

DETTA BÖR VARA MED

- *läkare rekryteras på ofta internationell basis och är i huvudsak kompetenta i europeiska språk (läs: engelska)*
- *sjuksköterskor är lokalt rekryterade, och därmed kompetenta i sydafrikanska språk*
- *patienter kommer från hela den södra afrikanska regionen, och talar ibland språk som varken läkare och sjuksköterskor kan*

5.

I Schmieds artikel om det engelska språket i Afrika särskiljs fyra olika kategorier beroende på vilken ställning det engelska språket har i olika afrikanska stater. Vilka är dessa kategorier? Och, förklara skillnaden mellan dom.

Josef Scmied delar in användningen av engelska i följande kategorier:

1. *Engelskan som ett modersmål (ENL)* : Självförklarande. Lärs in som ett förstaspråk under uppväxten. (Det enda landet i Afrika med en betydande ENL-befolkning är Sydafrika, om än en liten minoritet jämfört med resten av befolkningen. Det är dock ett mycket viktigt språk i Sydafrika.)

2. *Engelskan som ett andra-språk (ESL)* : Miljöer där engelskan fungerar som andra-språk är tex stater/städer där engelskan används rikligt som kommunikationsspråk i affärer, banker, osv, företrädesvis av folk vars modersmål är annat än engelska. (Oftast kan användarna engelska rätt bra.) På statlig nivå kan de flesta gamla brittiska kolonierna räknas hit. I dessa används engelskan i urbana miljöer och många kan engelska.

3. *Engelskan som ett främmande språk (EFL)* : Då en person med annat modersmål än engelska kommunicerar på engelska med en infödd engelsktalare så fungera engelskan som ett främmande språk för den förstnämnda. Eftersom infödda engelsktalare är få i Afrika, så uppfyller engelskan väldigt sällan denna roll i arikanska miljöer.

4. *Engelskan som ett internationellt språk (EIL)* : När engelskan används som kommunikations-språk på internationell basis mellan personer/grupper varav ingen har engelska som modersmål (tex mozambikaner och vietnameser på nån FN-kongress) så fungerar engelskan som ett internationellt språk. (Talarnas språkfärdighet kan variera avsevärt, då engelska-användningen för dessa talare inte nödvändigtvis är vanlig.) På statlig nivå bör de flesta tidigare icke-brittiska kolonierna kunna räknas hit. Engelskan används i dessa länder endast marginellt, och språkfärdigheten bland befolkningarna är minimal.

Engelska som modersmål (ENL) och främmande språk (EFL) är ovanliga i Afrika, medan engelska som andra-språk (ESL) och internationellt språk (EIL) är desto vanligare. Notera att både stater, individer och specifika situationer, mer eller mindre grovt, kan sorteras i ovan kategorier beroende på hur engelskan fungerar/används. Det kan eventuellt vara något svårt att helt klockrent skilja kategorierna åt på alla plan och i alla situationer. Gränserna dem emellan är något diffusa.

(Schmied's kapitel inkluderar en ganska omfattande diskussion. Jag upprepar inte för mycket av det här.)

DETTA BÖR VARA MED

- *förklaring av de fyra kategorierna plus nån sorts diskussion om dom*

6.

Hur ser Botswana's språkpolitik ut? Är den anpassad till den språkliga "verkligheten" i landet? Diskutera. Motivera. Förklara. (Spekulera?)

Engelska är officiellt språk, medan setswana (som är modersmål för c.80% av befolkningen) fungerar som ett sk nationellt språk. Båda språken används i media, skola och samhället i övrigt; även om engelskan är det mera privilegierade/premierade språket av de två. Engelskan används i mera formella kontexter än setswana, och är också det språk som åtnjuter störst prestige/status. (Engelskan är därtill en förutsättning för att få bra jobb.)

[Efter att ha läst igenom tentasvaren på denna fråga är det lätt att få intrycket att setswana är ett illa utsatt språk. Så är det inte. Även om engelskan privilegieras, så används setswana i mycket hög grad runt om i landet; och språket har en stark ställning även om engelskan tenderar att dominera i urbana och formella kontexter. Det finns en medvetenhet om setswana's värde som kulturell/nationell symbol, identitetsmarkör, osv, osv. Det är dock sämre ställt med minoritetsspråkens ställning.]

I skolan undervisas man på setswana de första åren, varefter man övergår till att undervisa (helt) på engelska. Andra språk förekommer inte.

All form av språkpolitiskt beslutsfattande berör enbart setswana (majoritetsspråket); i den mån det sker överhuvudtaget. Trots att kring 20% av befolkningen har annat modersmål än setswana, så ignoreras detta från myndigheters sida. Alla förväntas kunna setswana, oavsett om det är ens

modersmål eller inte. (Det ställs tom språkstester i setswana vid ansökan om medborgarskap.)

DETTA BÖR VARA MED

- *engelska är officiellt språk, medan setswana är ett sk nationellt språk (båda har officiell status)*
- *setswana fungerar som skolspråk de första åren, därefter tar engelskan över*
- *man ignorerar helt minoritetsspråken då de gäller språkpolitiska beslut och utvecklingsarbeten*

7.

Arabiskan är ett utomordentligt viktigt språk på den afrikanska kontinenten. Med utgångspunkt från vad som finns att tillgå i kurslitteraturen, beskriv lite av arabiskans inflytande och roll i afrikanska samhällen och/eller språk.

Arabisktalande handelsmän, religiösa förespråkare och resande av olika slag (med eller utan islam) har under flera århundraden haft kontakter med olika delar av den afrikanska kontinenten. Detta har resulterat i ett komplext språk- och kulturlandskap rörande arabiskan.

Klassisk arabiska (eller, koranarabiska) är det språk som koranen skrivits på. Ingen har detta som modersmål, men det är ett viktigt kulturellt/religiöst språk för samtliga muslimer. Klassisk arabiska fungerar som ett viktigt gruppidentifierande språk för samtliga muslimer. I koranskola lär man sig i huvudsak klassisk arabiska -- även om många (de flesta?) muslimer lär sig att memorera fraser ur koranen på klassisk arabiska (snarare än att lära sig kommunicera på klassisk arabiska).

‘Modern Standard Arabic’ är en mera moderniserad variant av klassisk arabiska och förekommer i offentliga sammanhang (politiska tal, media, litteratur, tv, etc.) Inte heller detta är modersmål för någon levande människa.

Talspråksarabiska är det språk som en arabisk-talande person har som modersmål. Det är inte *ett* språk, utan flera. I Afrika kan man grovt räkna med 10 olika varianter av arabiska, vilka inte nödvändigtvis är ömsesidigt förståeliga. Dessa skiljer sig avsevärt från både klassisk arabisk och ‘Modern Standard Arabic’.

Därtill finns kraftigt förenklade varianter av arabiska på olika håll i Central- och Östafrika, sk pidgin- och kreolvarianter, vilka har utvecklats i sammanhang där någon sorts arabiska kommit att användas som kontaktspråk bland personer vars modersmål i huvudsak varit annat än just arabiska. (Dessa språks betydelse är oftast väldigt lokal, och de har nästan uteslutande mycket låg status/prestige.)

Islams utbredning på den afrikanska kontinenten har resulterat i bla den nästan totala dominansen av arabiska som modersmål i Nordafrika, samt etablerandet av klassisk arabiska som ett socialt/kulturellt viktigt språk i hela den muslimska världen, således även i icke-arabisk-talande områden såsom Väst- och Östafrika.

En viktig aspekt icke att förglömma är att arabiskan har haft ett betydande historiskt inflytande på andra afrikanska språk, bla i Östafrika. Kashoki's artikel om bembaspråket i Zambia innehåller flera exempel på detta.

OBS! Det är viktigt att inte blanda ihop termerna ‘arab’ (= person med arabiska som modersmål; fast detta kan diskuteras) och ‘muslim’ (= person som bekänner sig till islam) -- alla araber är inte muslimer, och alla muslimer är inte araber; även om just detta inte framkommer så himla tydligt i litteraturen. [Jag borde varit tydligare med detta under föreläsningarna.]

DETTA BÖR VARA MED

- *arabiska talsspråksvarieteter är vida utbredda som modersmål i, framför allt, Nordafrika*
- *koranarabiska (klassisk arabiska) har en mycket hög status i, speciellt, Nord-, Väst- och Östafrika, och fungerar delvis även som skolspråk för muslimer*
- *arabiskan har haft ett historiskt inflytande på omkringliggande språk/kulturer (dessa kan ofta spåras genom att studera ordförråd)*

8.

Vilka teman kan man skönja i den afrikanska litteraturen?

(Genomgående bra svar på denna fråga.)

Det finns naturligtvis en lång muntlig litterär tradition som sträcker sig långt långt bak i tiden. Jag antog dock att frågan skulle tolkas som att den frågade efter modern skriven litteratur. (Det var så frågan tolkades av de flesta.)

Ofta förekommande teman i afrikansk litteratur i romanform (den som dyker upp kring 40-talet och framåt) behandlar ofta kulturkrockar av olika slag, traditionella värderingar kontra "modernisering"; något slags sökande efter eller bearbetning av den egna identiteten; rotlöshet i den koloniala världen. Ganska snart blir motiven mera "socialt medvetna" och även retoriskt mer aggressiva. Man vill göra upp med det kolonial arvet (inkl. apartheid). Man vill bearbeta den post-koloniala tiden med förhoppningar som tänds och släcks; höga ideal som landar i korruption och misslyckanden.

Det finns naturligtvis en hel del regional prägel på den skrivna litteraturen.

På senare tid, nu när kolonialarvet som tema allt mer kommit att kännas som utarbetat, har genreutbudet utökats avsevärt, med "kiosklitteratur", psykologiska dramer, deckare, och annat.

Icke att förglömma, så skrevs den första afrikanska romanerna redan på slutet av 1700-talet, bla av den frigjorde (nigerianska) slaven Olaudah Equiano vars självbiografi/reseskildring kom i London 1789. (Dessa tidiga exempel var dock mycket få.)

DETTA BÖR VARA MED

- *den tidiga litteraturen/romanen som bearbetning av den koloniala tiden*
- *därefter en större variation + nån sorts diskussion om detta*